

УДК: 657.36

Тирінов А. В.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри бухгалтерського обліку
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

МЕТОДОЛОГІЯ ОБЛІКОВОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті систематизовано теоретичні та практичні методичні підходи до класифікації дебіторської заборгованості підприємства, здійснено їх синтез та розвинуто облікову класифікацію заборгованості дебіторів підприємства.

Ключові слова: підприємство, дебітори, заборгованість, класифікація, методичні підходи.

Тыринов А. В. МЕТОДОЛОГИЯ УЧЕТНОЙ КЛАССИФИКАЦИИ ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье систематизированы теоретические и практические методические подходы к классификации дебиторской задолженности предприятия, осуществлен их синтез и расширено учетную классификацию задолженности дебиторов предприятия.

Ключевые слова: предприятие, дебиторы, задолженность, классификация, методические подходы.

Tyrinov A. V. ACCOUNTING CLASSIFICATION METHODOLOGY OF ACCOUNTS RECEIVABLE AT AN ENTERPRISE

The theoretical and practical methodical approaches to the classification of accounts receivable at an enterprise were systematized, they were synthesized, the accounting and the accounting classification of accounts receivable at an enterprise was developed in the article.

Keywords: enterprise, debtors, debt classification, methodical approach.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Динамічний розвиток господарського механізму внаслідок зростаючої глобалізації та реалізації Україною євроінтеграційного вектору розвитку обумовлює необхідність підвищення обліково-аналітичного забезпечення управління підприємствами як необхідної умови покращення результативності їх господарської діяльності та зміцнення національної економіки в цілому.

Дебіторська заборгованість як невід'ємна складова активів підприємства в умовах кризи неплатежів потребує особливої уваги з боку фінансових

менеджерів підприємства. В свою чергу, ухвалення ефективних управлінських рішень потребує належного інформаційного забезпечення, яким виступають бухгалтерські дані. Відповідно, питання розвитку облікової класифікації дебіторської заборгованості сьогодні є особливо актуальними, адже саме правильна ідентифікація та класифікація визначає подальші особливості бухгалтерського обліку розрахунків підприємства з дебіторами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості приватних підприємств присвячено роботи низки вітчизняних та закордонних науковців, серед яких О. Водоп'янова, Є. Гнатенко, С. Батехін, І. Бланк, Ф. Бутинець, А. Герасимович, С. Голов, С. Грязнова, З. Гуцайлюк, Р. Дамарі, А. Должанський, Н. Заїка, В. Завгородній, О. Заруба, В. Ковальов, В. Костюченко, С. Маслов, С. Олійник, І. Парасій-Вергуненко, І. Пасінович, Є. Петрик, Г. Савицька, Я. Соколов, В. Сопко, О. Федорченко, С. Хенк, К. Хувер, М. Чумаченко, А. Шаповалова, М. Швайка, В. Шип та ін. Регламентация бухгалтерського відображення господарських операцій вітчизняних підприємств, пов'язаних із дебіторською заборгованістю здійснена в П(С)БО №10 «Дебіторська заборгованість» [12], П(С)БО №13 «Фінансові інструменти» [13] та МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [9]. Але питання розвитку облікової класифікації дебіторської заборгованості досліджені не достатньо з боку науковців та практиків бухгалтерського обліку та потребують вирішення з урахуванням сучасних інформаційних потреб користувачів бухгалтерської інформації.

Постановка завдання. Метою статті є систематизація та розвиток облікової класифікації дебіторської заборгованості підприємства.

Виклад основного матеріалу. Основним завданням облікової класифікації дебіторської заборгованості є об'єктивна її ідентифікація для цілей подальшого обліку та систематизація і розкриття інформації про стан та рух заборгованості окремих видів та груп дебіторів підприємства. В свою, чергу, такі дані слугують інформаційною базою фінансового менеджменту підприємства в напрямі скорочення поточних потреб в обігових коштах, пошуку потрібних обсягів

поточного фінансування із зовнішніх джерел, зокрема через боргові цінні папери, банківське кредитування або ухвалення рішень про продаж дебіторської заборгованості (факторинг), тощо.

Міжнародна облікова практика розглядає дебіторську заборгованість як фінансовий інструмент та регламентують методологію її бухгалтерського обліку Міжнародний стандарт фінансової звітності (МСФЗ) 9 «Фінансові інструменти» [10] та МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [9].

Особливості розподілу дебіторської заборгованості визначено П(С)БО №10 «Дебіторська заборгованість», згідно якого даний актив групується за наступними видами [12]:

За термінами погашення та зв'язком з операційним циклом підприємства:

поточна дебіторська заборгованість – заборгованість, що відповідає одному з критеріїв – виникає під час нормального операційного циклу (проміжок часу між придбанням запасів для провадження діяльності і отриманням грошей та їх еквівалентів від реалізації виробленої з них продукції або товарів і послуг (НП(с)БО 1 [14]) або буде погашена протягом 12-ти місяців з дати балансу (дата, на яку складено баланс підприємства). На практиці обліку датою балансу вважається останній день звітного періоду (П(с)БО 6) [11]);

довгострокова дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка одночасно відповідає наступним критеріям – не виникає під час нормального операційного циклу та буде погашена після 12-ти місяців з дати балансу.

За резидентністю А. Должанський [3] виокремлює заборгованість вітчизняних та іноземних дебіторів.

За своєчасністю та ступенем вірогідності погашення [12,16]:

звичайна (строкова, нормальна, виправдана) поточна дебіторська заборгованість – термін погашення якої не настав та очікується, що вона буде погашена у встановлені контрактними умовами строки;

прострочена поточна дебіторська заборгованість (невиправдана) – непогашена у визначений строк та щодо якої ведуться переговори про реструктуризацію. Вона, в свою чергу, підрозділяється на (В. Шип [17] пропонує здійснювати такий розподіл

за класифікаційною ознакою платоспроможності дебітора):

сумнівний борг – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником;

безнадійна поточна дебіторська заборгованість – заборгованість, яка відповідає одному з критеріїв – щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позивної давності (3 роки).

За об'єктами виникнення:

поточна дебіторська заборгованість:

заборгованість за відвантажену продукцію, товари, роботи, послуги;

за виданими авансами;

з підзвітними особами;

за претензіями;

за нарахованими доходами;

з відшкодування наданих збитків;

за надані позики;

із внутрішніх розрахунків;

з державними цільовими фондами;

за операціями з деривативами;

з іншими дебіторами;

довгострокова дебіторська заборгованість:

за майно, що передано у фінансову оренду – сума мінімальних орендних платежів і негарантованої ліквідаційної вартості за вирахуванням фінансового доходу, що підлягає отриманню;

довгострокові векселі одержані – векселі одержані у забезпечення довгострокової дебіторської заборгованості;

інша довгострокова дебіторська заборгованість – видача довгострокових позик працівникам підприємства та інші види розрахунків.

В теорії бухгалтерського обліку існують більш детальні підходи до типології заборгованості дебіторів підприємства. Розглянемо їх надалі.

За формами забезпечення автори [8] також розділяють:

дебіторську заборгованість, забезпечену векселем;

дебіторську заборгованість, забезпечену грошовими зобов'язаннями боржника.

За джерелом виникнення автори Водоп'янова О. [1] та О. Федорченко [16] (за економічним змістом) виокремлюють:

«грошову» заборгованість – за перерахованою раніше передоплатою (підприємство було у статусі покупця, і йому винні товари, роботи, послуги);

«товарну» заборгованість – за відвантаженою у минулому товари, роботи, послуги (підприємство було у статусі продавця, і йому винні кошти).

За формою погашення А. Должанський [3] виокремлює монетарну та немонетарну дебіторську заборгованість.

За характером виникнення О. Федорченко [16] виділяє дебіторську заборгованість, що виникла в ході операційної діяльності та в результаті інших видів діяльності підприємства.

За статусом дебітора Л. Лігоненко та Н. Новікова [6] розрізняють дебіторську заборгованість:

державних підприємств;

недержавних підприємств;

приватних підприємств;

бюджетних установ та організацій;

фінансових установ;

населення;

інших категорій.

На думку авторів «інформація щодо структури дебіторської заборгованості залежно від статусу дебітора використовується для прогнозування можливостей її рефінансування та вибору інструментів рефінансування» [6].

Н. Матицина [7] пропонує розподіляти дебіторську заборгованість за цілями управління нею на заборгованість для оцінки фінансового результату, для ухвалення управлінських рішень та для контролю і регулювання накопичення обсягів дебіторської заборгованості підприємства.

Загальну систему типології дебіторської заборгованості підприємства представлено в табл. 1.

Таблиця 1

№ з/п	Класифікаційна ознака	Види дебіторської заборгованості	П(с)БО №10 [12]								
			План рахунків бухгалтерського обліку [5]	Должанський А. [3]	Дорченко О. [16]	Махота А., Леонова Ю. [8]	Водоп'янова О. [1]	Лігоненко Л., Новікова Н. [6]	Шип В. [17]	Заїка Н., Заїка С. [4]	Матицина Н. [7]
1.	За термінами погашення та зв'язком з операційним циклом	Довгострокова	+	+	+	+	+	+	+	+	+
		Поточна	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2.	За своєчасністю та вірогідністю погашення	Звичайна поточна	+		+	+	+				+
		Прострочена поточна	+		+	+	+				+
3.	За платоспроможністю дебітора	Сумнівний борг	+		+	+	+	+	+	+	+
		Безнадійна поточна заборгованість	+		+	+	+	+	+	+	+
4.	За резидентністю дебітора	Заборгованість вітчизняних дебіторів		+	+						
		Заборгованість іноземних дебіторів		+	+						
5.	За об'єктами виникнення (за відношенням до обліку та відображенням у звітності)	Поточна дебіторська заборгованість:									
		заборгованість за відвантажену продукцію, товари, роботи, послуги	+	+	+	+	+			+	+
		за виданими авансами		+	+	+	+			+	+
		з підзвітними особами		+	+	+	+			+	+
		за претензіями		+	+	+	+			+	+
		за нарахованими доходами		+	+	+	+			+	+
		з відшкодування наданих збитків		+	+	+	+			+	+
		за надані позики		+	+	+	+			+	+
		із внутрішніх розрахунків		+	+	+	+			+	+
		з державними цільовими фондами		+	+	+	+			+	+
		за операціями з деривативами		+	+	+	+			+	+
		з іншими дебіторами		+	+	+	+			+	+
		Довгострокова дебіторська заборгованість:									
		за майно, що передано у фінансову оренду		+							+
довгострокові векселі одержані		+							+		
інша довгострокова заборгованість		+							+		

№ з/п	Класифікаційна ознака	Види дебіторської заборгованості	Цілі класифікації									
			П(с)БО №10 [12] План рахунків бухгалтерського обліку [5]	Должанський А. [3]	Дорченко О. [16]	Махога А., Леонова Ю. [8]	Волод'янова О. [1]	Лігоненко Л., Новікова Н. [6]	Шип В. [17]	Заїка Н., Заїка С. [4]	Матицина Н. [7]	
6.	За формами забезпечення	Забезпечена векселем										
		Забезпечена грошовими зобов'язаннями боржника										
7.	За джерелом виникнення	Товарна										
		«Грошова» (нетоварна)										
8.	За формою погашення	Монетарна										
		Немонетарна										
9.	За характером виникнення	Що виникла від операційної діяльності										
		Що виникла в результаті іншої діяльності										
10	За статусом дебітора (за контрагентом)	Державних підприємств										
		Недержавних підприємств										
		Приватних підприємців										
		Бюджетних установ та організацій										
		Фінансових установ										
		Населення										
11	За цілями управління дебіторською заборгованістю	Для оцінки фінансового результату										
		Для ухвалення управлінських рішень										
		Для контролю і регулювання										
12	За призначенням	Призначена до погашення										
		Призначена для продажу										

Таким чином, в сучасній науковій літературі існує розвинена система класифікаційних ознак розподілу дебіторської заборгованості. Але на практиці бухгалтерського обліку застосовується лише невелика її частина.

Зокрема вітчизняні обліковці групують заборгованість дебіторів за термінами її погашення на поточну та довгострокову; за своєчасністю погашення – на нормальну та прострочену; за платоспроможністю дебітора – на сумнівний борг та безнадійну поточну дебіторську заборгованість; за об'єктами виникнення.

Такий розподіл дебіторської заборгованості в бухгалтерському обліку обумовлений необхідністю забезпечення належного інформаційного забезпечення управлінських рішень в сфері розрахунків із покупцями та замовниками продукції (товарів, робіт, послуг) підприємства. Зокрема, в процесі ведення ділових переговорів щодо участі підприємства у тендерах та обсягів постачання у майбутньому фахівці з маркетингу мають бути поінформовані про існуючий стан та рух заборгованості дебіторів, що є основою обговорення параметрів партнерства у стратегічній перспективі, а саме можливості надання відстрочки платежів, необхідності авансування продукції, доцільності надання торгівельних знижок тощо.

Поряд з цим слід відзначити, що важливе місце в процесі управління дебіторською заборгованістю відіграє альтернатива її продажу. Даний напрям використання дебіторської заборгованості як фінансового інструменту надає можливість нівелювати вплив інфляційних процесів на грошовий потік, рефінансувати дебіторську заборгованість та оперативно задовольнити потреби фінансування поточної діяльності підприємства без залучення високовартісного позикового капіталу.

Згідно Господарського кодексу України, правовідносини, де «одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату, а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника)» [2] належать до сфери факторингу.

Погоджуючись із наведеними підходами до групування дебіторської заборгованості підприємства, слід відзначити, що для управлінських цілей в сучасних умовах ведення бізнесу важливим аспектом є розуміння її цільового призначення. Виходячи з цього, для цілей бухгалтерського обліку представляється доцільним класифікувати дебіторську заборгованість за призначенням – заборгованість для погашення та для продажу. Такий розподіл потребує виокремлення додаткового субрахунку для подальшого обліку заборгованості дебіторів, щодо якої ухвалено рішення про продаж. Дана схема

обліку дебіторської заборгованості дозволить підвищити аналітичність бухгалтерської інформації про стан та рух дебіторської заборгованості підприємства та забезпечить підвищення ефективності її контролю та аудиту.

Висновки. Формування ефективної системи розрахунків з контрагентами є запорукою забезпечення ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості підприємства. В умовах кризи неплатежів дана проблематика загострюється та потребує особливої уваги з боку фінансових менеджерів компанії. За цих умов зростають вимоги до обліково-аналітичного забезпечення управління дебіторською заборгованістю та її класифікації зокрема, як важливого етапу бухгалтерського обліку даного фінансового активу підприємства. Розвиток облікової класифікації шляхом виокремлення дебіторської заборгованості, призначеної до погашення та для продажу є важливим аспектом підвищення інформативності бухгалтерських даних для управлінських цілей, бо дозволяє здійснювати окремий контроль і аудит кожного із зазначених видів дебіторської заборгованості підприємства.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є дослідження облікової методології оцінки дебіторської заборгованості підприємства.

Бібліографічний список:

1. Водоп'янова О. Види дебіторської заборгованості / О. Водоп'янова // Дебет-Кредит. – №20. – 2013 . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://online.dtkr.ua/Book/«ДК»%20№20-2013.epub/navPoint-4>

2. Господарський кодекс України : Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст.144. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

3. Должанський А. Теоретичні аспекти та класифікація дебіторської заборгованості / А. Должанський, А. Когутич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.2. – С. 223-227.

4. Заїка Н. А. Класифікація дебіторської заборгованості за різними підходами авторів / Н. А. Заїка, С. А. Заїка. – [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2011/Economics/78347.doc.htm.

5. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України : №291 від 30 листопада 1999 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

6. Лігоненко Л.О., Новікова Н.М. Управління дебіторською заборгованістю підприємства: Навч. посіб. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 275 с.

7. Матицина Н. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю / Н. Матицина // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 12. – С.38-42.

8. Махота А. В. Бухгалтерський облік та аналіз розрахунків з дебіторами / А. В. Махота, Ю. С. Леонова // Донецький державний університет управління. Збірник наукових праць / ДонДУУ. – Т. XIV, вип. 288: Управління розвитком фінансово-економічної системи регіону в умовах світових інтеграційних процесів. Серія: Економіка. – Донецьк : Ноулідж, 2014. – С. 246-258.

9. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (МСБО) 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_015.

10. Міжнародний стандарт фінансової звітності (МСФЗ) 9 «Фінансові інструменти». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_016.

11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах» : Наказ Міністерства фінансів України : N 137 від 28.05.99. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0392-99>.

12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 10 «Дебіторська заборгованість» : Наказ Міністерства фінансів України : N 237 від 08.10.99. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.

13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 13 «Фінансові інструменти» : Наказ Міністерства фінансів України : N 559 від 30.11.2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>.

14. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України : від 07.02.2013 № 73. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

15. Фаринович І.В. Факторинг як механізм пришвидшення обіговості обігових коштів підприємств / І.В. Фаринович. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlts/20_15/248_Far.pdf.

16. Федорченко О. Облік і аналіз розрахунків з дебіторами : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спеціальністю 08.00.09 – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит / О. Федорченко. – Київ, 2009. – 25 с.

17. Шип В. Ю. дебіторська заборгованість: сутність та класифікація / В. Ю. Шип. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7469/1/Дебіторська%20заборгованість%20сутність%20та%20класифікація.pdf>.